

PAP GÁBOR

"AZ ÉG MENNYEZETI ..."

Gondolatok

a magyar festett kazettás templomi mennyezetekről.

"A festett templomi kazetták együttese: a magyar képzőművészet, melyben a tartalom és a forma egysége lenyűgöző monumentalitással párosul."

Kustár Zsuzsa, 1984.

Cikkünk részlet a kiállítások katalógusából. (A szerk.)

Ha van olyan fejezete a magyar művészet történetének, amely az egyetemes emberi művelődés szemszögéből vizsgálva minden kétséget kizáróan egyedülálló jelentőségű, akkor a festett kazettás mennyezetek emlékcsoportja bizvást ilyennek mondható. Ehhez képest aránylag kevés érdemleges tudnivaló szívárgott be belőle mindeztidőig a hazai köztudatba. Minthogy az ún. „nagy” művészet és a népművészet határterületén születtek a legszebb ilyenemű emlékek, mindkét illetékes szakterület művelői, a művészettörténészek éppúgy, mint a néprajzosok, egyforma előzékenységgel tolták, ill. tolják át egymás asztalára a velük kapcsolatos kérdéshalmazt. Így eshetett meg, hogy bár az elmúlt három évtizedben három könyv is megjelent magyar nyelven a jelzett tárgykörben (egy az Akadémiai Kiadó, egy a Corvina, egy a bukaresti Kriterion gondozásában), még a ránk maradt példányok számbavétele sem tekinthető befejezettnek, a műegyüttesek képi programjának rekonstruálása, ill. kapcsolatba hozása a kazettás mennyezetű templomokat fenntartó egyházak (általában, de nem kizárólag a református egyház) liturgiájával pedig még el sem kezdődött. Ennek a hovatovább kínossá váló hiányosságnak a pótlására vállalkozott kiállításunk. (Debrecenben, Füzesgyarmaton, Nagykanizsán.)

Amint az előzőkből kiderülhetett, nem a fennmaradt emlékműanyag korpusz-szerű, teljességre törekvő bemutatásáról volt szó. Célunk az eddig megismert anyag főbb csomópontjainak kijelölése, a műfaj társadalmi-történeti környezetének az eddiginél árnyaltabb bemutatása, elsősorban pedig a kazettás mennyezetek képi programjának rekonstruálása volt néhány teljes épségben, eredeti helyén bennmaradt kazettaelem részletes elemzése kapcsán. A mennyezet a tárgyalt időszakban a XVI. század első felétől a XIX. század közepéig - még a szó szoros értelmében is a mennyet varázsolta a hívők gyülekezete fölé, rajta a Nap, a Hold, olykor a földünkről szabad szemmel is látható ún. „HétBolygó”, máskor a fontosabb csillagképek többé-kevésbé elvont, jelzészerű ábráival. A templomtérbe bevetülő fény óráról órára, napról napra folyamatosan „olvasta” végig a képek üzenetét, s a benn

tartózkodók, ha ezt a „felülről jövő” útmutatást követték szemükkel-érettel-műkkel, sokmindent megtudhattak ég és föld titkaiból, amit mi ma is val körülményesebben, mindenesetre sokkal mesterkéltőbb formában tudunk csak közölni embertársainkkal.

„**A**sztrológia!” - szisszenhet fel mindezek hallatán-olvastán az előítéletekkel túltáplált hívő vagy nem hívő jelenkori műélvező. Mandánkunk sem kell: alaptalan a méltatlankodása, de sajnós foglalkoznunk kell vele, mert ez a balítélet igen mélyen gyökerezik a több irányból is módszeresen félretájékoztató nagyközönség tudatában. További gondok támadnak azután, ha a mennyezetkazetták ábraanyagának „hivatalos” megítélését tesszük mérlegre, legyen akár a létrehozó-működető egyház, akár az obligón kívül álló világi tudományosság a „hivatalos” vélemény megfogalmazója. Az ítéletek ezen a ponton összeeszenegnek: a kazetták motívumvilága merőben díszítő jellegű - nem is lehet más! Érdeemes felfigyelni rá, hogy a „nem is lehet” megszorítás a kijelentésben mindkét részről különös nyomatékkal ejtődik. Az egyház egy feltételezett - de általa meg nem engedett! - többjelentés bebizonyulása esetére a templomból való kitiltást, illetve a már meglévő mű drasztikus hatálytalanítását (lemeszelés, lemázolás) helyezné kilátásba. A jelenkori műszettörténet, illetve néprajztudomány viszont ilyen többjelentésre vonatkozó feltételezés lábrakapása esetén, ha az múltban készült műalkotásra hivatkozik, „déli bábosságot” emleget, ha napjainkban születő új műre, akkor „nosztalgizást”, mindkét esetben szigorúan elítélő hangszólyal.

A teremtett világ működési rendjének megidézésével mindenkor a Rendteremtőre utaltak a művészek, ha valamely egyház szolgálatában fejtették ki tevékenységüket. A Zodiákus tehát csupán keret, amelyben - Madáchcsal szólván - „a nagy mű” rejtett szépségei évről évre kibomlanak, nem pedig önmagáért való játékszer, vagy éppen vásári planétások „népbuítító” eszköze. Ami a világi „főhatóságot” illeti, de lé a képi üzenet másik - ám az előbbitől nem függetleníthető - szádmát hangsúlyoznánk. Azt tudniillik, hogy az egyházi év keretében előadott mondandó a „szekularizált” éven belül sem veszíti el érvényességét. A Kos havának robbanó mozgásképlete az előbbiben mint Felmadás-ünnep, az utóbbiban mint tavaszkezdet megidézésére alkalmas. És nem kell reformátusnak, de még vallásosnak sem lennie annak, aki „fogni” akarja üzenetüket. Embernek kell lennie, aki rá tud hangolódni a természet nagyszerű mozdulásaira, amelyek kérelmetlen rend szerint, mégsem unalmas vagy éppen terhes önkényességgel sorjáznak évről évre bennünk és körülöttünk, s alakítják kívülről-belülről az egyén és a társadalom életét, ma éppúgy, mint századokkal ezelőtt, az egyházművészetek fénykorában.

A festett kazettás templomi mennyezetek képnnyelve főbb varásaiban azonos a népművészetével. Nemcsak a motívumvilág, de a faragózás logikája is közös bennük. Ami az egyik területen szokatlan vagy rejtélyes, annak a magyarázata rendszerint a másikban található meg. A „kétféjű sas” például itt is, ott is a tavaszi újjászületés képele. A többi ismerős téma (Bűnbeesés, Pelikán, Bárka, stb.) ugyancsak sajátos átfogalmazásban jelenik meg a kazettákon, akár csak a népművészeti emlékeken - önálló hagyományértelmezést sejtetve.